

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ

ΑΝΑΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗ
ΤΗΣ
ΜΙΚΡΗΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗΣ
ΤΟΥ
ΜΑΝΟΛΗ ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΑΘΗΝΑ

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ

ΑΝΑΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗ
ΤΗΣ
ΜΙΚΡΗΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗΣ
ΤΟΥ
ΜΑΝΟΛΗ ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΑΘΗΝΑ

ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ

ΟΙ ΦΘΟΓΓΟΙ

ΚΑΙ ΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

ΠΡΩΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΦΘΟΓΓΟΙ ΚΑΙ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

Οι φθόγγοι της ελληνικής γλώσσας

1. Όταν μιλούμε, μεταχειριζόμαστε λέξεις: *έλα, μητέρα, σπίτι, βιβλίο* είναι λέξεις. Κάθε λέξη σχηματίζεται από απλές φωνές. Έτσι η λέξη *έλα* σχηματίζεται από τις απλές φωνές *ε, λ, α*.

Τις απλές φωνές που σχηματίζουν τις λέξεις τις ονομάζουμε **φθόγγους**.

2. Η γλώσσα μας έχει 25 φθόγγους, τους ακόλουθους:
α, ε, ι, ο, ου, β, γ, δ, ζ, θ, κ, λ, μ, ν, π, ρ, σ, τ, φ, χ, μπ, ντ, γκ, τσ, τζ.

Τα γράμματα της ελληνικής γλώσσας

3. **Γράμματα** ή **ψηφία** είναι τα γραπτά σημάδια που παριστάνουν τους φθόγγους.

Το *ε*, το *λ* και το *α* είναι γράμματα που τα γράφουμε, για να παραστήσουμε τους φθόγγους που προφέρουμε, όταν λέμε τη λέξη *έλα*.

4. Τα γράμματα που μεταχειριζόμαστε για να γράψουμε τους

φθόγγους της γλώσσας μας είναι 24 και όλα μαζί κάνουν το **αλφάβητο της ελληνικής γλώσσας** ή το **ελληνικό αλφάβητο**.

Τα γράμματα του ελληνικού αλφαβήτου γράφονται από τα παλιά χρόνια με την ακόλουθη σειρά, που ονομάζεται *αλφαβητική σειρά*:

Α α <i>άλφα</i>	Η η <i>ήτα</i>	Ν ν <i>νι</i>	Τ τ <i>ταν</i>
Β β <i>βήτα</i>	Θ θ <i>θήτα</i>	Ξ ξ <i>ξι</i>	Υ υ <i>ύψιλον</i>
Γ γ <i>γάμα</i>	Ι ι <i>ιώτα</i>	Ο ο <i>όμικρον</i>	Φ φ <i>φι</i>
Δ δ <i>δέλτα</i>	Κ κ <i>κάπα</i>	Π π <i>πι</i>	Χ χ <i>χι</i>
Ε ε <i>έψιλον</i>	Λ λ <i>λάμδα</i>	Ρ ρ <i>ρο</i>	Ψ ψ <i>ψι</i>
Ζ ζ <i>ζήτα</i>	Μ μ <i>μι</i>	Σ σ <i>σίγμα</i>	Ω ω <i>ωμέγα</i>

Αντιστοιχία φθόγγων και γραμμάτων

5. Όπως βλέπουμε, το ελληνικό αλφάβητο δεν έχει για όλους τους φθόγγους ξεχωριστά γράμματα.

Έτσι, για να γράψουμε τους φθόγγους *ου, μπ, ντ, γκ, τσ, τζ*, μεταχειριζόμαστε δύο γράμματα για τον καθένα.

Από το άλλο μέρος έχουμε περισσότερα γράμματα που παριστάνουν τον ίδιο φθόγγο. Για το φθόγγο *ο* έχουμε δύο γράμματα: το *ο* και το *ω* (*ώμος*), για το φθόγγο *ι* έχουμε τρία: το *η*, το *ι* και το *υ* (*κνήγι*).

Φωνήεντα και σύμφωνα

6. Οι φθόγγοι χωρίζονται σε **φωνήεντα** και σε **σύμφωνα**.

Φωνήεντα είναι οι φθόγγοι που μπορούν να σχηματίσουν μόνοι τους συλλαβή:

(*α*), (*ε*), *α - έ - ρας*.

Σύμφωνα είναι οι φθόγγοι που δεν μπορούν να σχηματίσουν μόνοι τους συλλαβή και πηγαίνουν πάντοτε μαζί με φωνήεντα:

(*λ*), (*γ*), *λέ - γω*.

Και τα γράμματα που παριστάνουν τους φθόγγους χωρίζονται σε φωνήεντα και σε σύμφωνα.

7. **Φωνήεντα** είναι τα γράμματα **α, ε, η, ι, ο, υ, ω.**

Σύμφωνα είναι τα γράμματα **β, γ, δ, ζ, θ, κ, λ, μ, ν, ξ, π, ρ, σ (-ς), τ, φ, χ, ψ.**

Σημείωση.— Στην αρχαία εποχή το **η** προφερόταν σαν **εε**, το **ω** σαν **οο**, και τα φωνήεντα **α, ι, υ**, άλλοτε σαν απλά **α, ι, υ**, και άλλοτε σαν **αα, ιι, υυ**. Γι' αυτό, το **η** και το **ω** ονομάζονταν μακρόχρονα, το **ε** και το **ο** βραχύχρονα και τα **α, ι, υ** δίχρονα.

Αρχικά και τελικά γράμματα

8 Το πρώτο γράμμα σε μια λέξη λέγεται **αρχικό**· το τελευταίο **τελικό**. Στη λέξη *βότανο* αρχικό είναι το **β**, τελικό το **ο**.

ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ. Το γράμμα **ς** το μεταχειριζόμαστε αντί για το **σ**, όταν είναι τελικό σε μια λέξη: *σωστός*.

Τελικά σύμφωνα

9. **Τελικά σύμφωνα** είναι στη γλώσσα μας το **ς** και το **ν**.

Σε άλλα σύμφωνα τελειώνουν μερικά επιφωνήματα και λέξεις ξένες: *αχ! ουφ! Αδάμ, χερουβείμ, Ισαάκ, σοφέρ, Μωάμεθ* κτλ.

Διπλά γράμματα

10. Τα γράμματα **ξ** και **ψ** λέγονται **διπλά**, γιατί το καθένα παριστάνει δύο φθόγγους, το **ξ** τους φθόγγους **κσ** και το **ψ** τους φθόγγους **πσ**: *λοξός, ψυχή, ξεψαχνίζω, εξάψαλμος*.

ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ. Το (**πσ**) γράφεται πάντοτε με **ψ**. Το (**κσ**) γράφεται με **ξ**, όχι όμως στις λέξεις που είναι σύνθετες με το **εκ**: *έξω, άξιος*, αλλά: *εκ-στρατεία*.

Δίψηφα

11. Δίψηφα ονομάζονται δύο γράμματα μαζί που παριστάνουν ένα φθόγγο.

Δίψηφα είναι τα ακόλουθα:

12. Α'— Δίψηφα φωνήεντα

α) Το *ου* για το φθόγγο (ου): *ουρά, του βουνού.*

β) Το *αι*, που προφέρεται όπως και το *ε*: *σημαίες.*

γ) Το *ει*, το *οι* και το *υι* που προφέρονται όπως και το *ι*: *κλείνει, οι κάτοικοι, υιοθετώ.*

13. Β'— Δίψηφα σύμφωνα

1. Τα *μπ, ντ, γκ* έχουν άλλοτε άρρινη και άλλοτε έρρινη προφορά.

Άρρινη προφορά έχουν τα *μπ, ντ, γκ*, όταν βρίσκονται:

α) στην αρχή των λέξεων:

μπαίνω, μπασούλο, ντύνω, ντρέπομαι, γκέμι, γκρεμός.

β) μέσα στη λέξη, ύστερα από σύμφωνο και σπανιότερα ύστερα από φωνήεν (σε ξένες λέξεις προπάντων):

*μπάρμπας, τουρμπάνα, μπερντές, φίλντισι, υργκό, μπαμπάς, μαντέμι, μπαγκέτα.**

Πιο συχνά όμως η προφορά του *μπ* και του *ντ* είναι έρρινη. Δηλαδή το πρώτο γράμμα, *μ* ή *ν*, προφέρεται ξεχωριστά, και το δεύτερο, *π* ή *τ*, προφέρεται σαν το αντίστοιχο δίψηφο *μπ* ή *ντ*. Οι λέξεις: *αμπέλι, Λαμπρή, πάντοτε, πέντε* προφέρονται σαν να τις γράφαμε: *αμ - μπέλι, Λαμ - μπρή, πάν - ντοτε, πέν - ντε.*

Παρόμοια και στις λέξεις που έχουν *γκ* ή *γγ*, το πρώτο γράμμα προφέρεται σαν *ν*, και το δεύτερο, το *κ* ή το *γ*, σαν το δίψηφο *γκ*. Έτσι οι λέξεις: *αγκάθι, αγκαλιά, φεγγάρι, Αγγλία* προφέρονται σαν να ήταν γραμμένες *αν - γκάθι, αν - γκαλιά, φεν - γκάρι, Αν - γκλία.*

Οι συνδυασμοί *μπ, ντ, γκ*, όταν το πρώτο τους γράμμα προ-

* Κατάλογο ξένων λέξεων που έχουν άρρινο δίψηφο σύμφωνο βλ. στο Ε-πίμετρο, σ. 209

φέρεται σαν ρινικό σύμφωνο, ονομάζονται **ρινικά συμπλέγματα**.

β) Το τσ και το τζ:

*τσαμπί, έτσι, κορίτσι, Ελενίτσα, Μπότσαρης,
τζιτζίκας, τζιτζίφο, τζάκι, Τζαβέλας.*

Σε πολλές λέξεις πριν από το τσ και το τζ υπάρχει ένα ν:
βιολοντσέλο, νεράντζι.

Τα συμπλέγματα ντζ και ντσ πρέπει να τα ξεχωρίζουμε στην προφορά από τα απλά τζ και τσ. Λέγονται με ν: *γάντζος, καλιμάντζαρος, μπροούντζος, σκαντζόχοιρος, Μάντζαρος*, αλλά χωρίς ν: *μελιτζάνα, τζιτζίκι.*

Διαίρεση και ονομασία των συμφώνων

14. Τα σύμφωνα διαιρούνται:

- A. Κατά τη φωνή που έχουν: σε **άηχα** και **ηχηρά** { **άηχα:** κ, π, τ, χ, φ, θ, σ, τσ.
ηχηρά: γ, β, δ, ζ, τζ, μπ, ντ, γκ, λ, μ, ν, ρ.
Αισθανόμαστε τον ήχο των ηχηρών ακουμπώντας το δάχτυλο στο λαιμό εμπρός.
- B. Κατά τη διάρκεια τους: σε **στιγμιαία** και **εξακολουθητικά** { **στιγμιαία:** Προφέρονται μόνο μια στιγμή, την ώρα που ανοίγουμε το στόμα:
κ, π, τ, γκ, μπ, ντ, τσ, τζ.
εξακολουθητικά: Σ' αυτά βαστούμε τη φωνή όσο θέλουμε: γ, β, δ, χ, φ, θ, σ, ζ, λ, μ, ν, ρ.
- Γ. Κατά το μέρος όπου σχηματίζονται στο στόμα: σε { **χειλικά:** π, β, φ, μπ.
οδοντικά: τ, δ, θ, ντ.
διπλοδοντικά ή συριστικά: σ, ζ, τσ, τζ.
λαρυγγικά: κ, γ, χ, γκ.
γλωσσικά: λ, ρ. Το λ και το ρ λέγονται και υγρά.
ρινικά: μ, ν. Για να προφερθούν, βγαίνει ο αέρας από τη μύτη. Το μ ανήκει και στα χειλικά, το ν ανήκει και στα γλωσσικά.

15.

Πίνακας των συμφώνων

(Δείχνει πώς διαιρούνται τα σύμφωνα κατά διαφορετικούς τρόπους)

Κατά τα μέρη όπου σχηματίζονται	Κατά τη διάρκεια			
	Στιγμιαία		Εξακολουθητικά	
	Άηχα	Ηχηρά	Άηχα	Ηχηρά
Χειλικά	π	μπ	φ	β (μ)
Οδοντικά	τ	ντ	θ	δ
Διπλοδοντικά (συριστικά)	τσ	τς	σ	ζ
Λαρυγγικά	κ	γκ	χ	γ
Γλωσσικά (υγρά)				(ν) λ, ρ
Ρινικά				μ, ν

Το σ προφέρεται κανονικά σαν ηχηρό ζ όταν ακολουθεί άλλο ηχηρό σύμφωνο (α**σ**βέπτης, σ**γ**ουρός, διεί**σ**δυση, κα**σ**μένος), εκτός συνήθως από το λ (προ**σ**λαμβάνω, ισ**σ**λαμισμός).

Δίφθογγοι

Νεράιδα, αηδόνι, ρόδι, βόηθα

16. Σ' αυτές τις λέξεις το αι, το αη, το οι, το οη προφέρονται σε μια συλλαβή.

Δύο φωνήεντα που προφέρονται σε μια συλλαβή αποτελούν ένα **δίφθογγο**.

πιάνω, γναλί, άδειος, θειάφι, ποιες, ποιτοι, ποιους

17. Σ' αυτές τις λέξεις το ι, το υ, το ει, το οι μαζί με το ακόλουθο φωνήεν ή το δίψηφο προφέρονται σε μια συλλαβή.

Κάθε τέτοιο συνδυασμό του ι, υ, ει, οι με το ακόλουθο φωνήεν τον ονομάζουμε **καταχρηστικό δίφθογγο**.

Όμοια σύμφωνα

*Σάββατο, εκκλησία, άλλος, γράμμα, γεννώ,
παπούς, άρρωστος, τέσσερα, περιπτώς*

18. Σ' αυτές τις λέξεις γράφουμε δύο σύμφωνα, τα ίδια, ενώ προφέρουμε ένα φθόγγο. Αυτό γίνεται στα σύμφωνα *ββ, κκ, λλ, μμ, νν, ππ, ρρ, σσ, ττ*. Τα δύο αυτά σύμφωνα λέγονται **όμοια σύμφωνα**.

Οι συνδυασμοί *αυ, ευ*

19. Οι συνδυασμοί των φωνηέντων *αυ* και *ευ* έχουν διπλή προφορά.

Στις λέξεις *παίω, Αύγουστος, αύριο, Εύα, ευλογώ, εφεύρεση* προφέρονται **αβ, εβ**.

Στις λέξεις *ναύτης, ευχαριστώ, ευτυχία* προφέρονται **αφ, εφ**.

Προφέρονται **αβ, εβ**, όταν ακολουθεί φωνήεν ή ηχηρό σύμφωνο.

Προφέρονται **αφ, εφ**, όταν ακολουθεί άηχο σύμφωνο.

Άφωνα γράμματα

20. Μερικά γράμματα δεν προφέρονται σε ορισμένες λέξεις. Τα γράμματα αυτά λέγονται **άφωνα**.

Άφωνα είναι:

α) Το *υ* στο *ευ*, όταν ακολουθεί *β* ή *φ*:

εύφορος προφέρεται σαν το *έφορος*

ευφορία προφέρεται σαν το *εφορεία*

έτσι και το *Εύβοια, εύφλεκτος, Ευφράτης, ευφονικός, ευφυής, επευφημία*.

β) Το ένα από τα δύο όμοια σύμφωνα:

αλλού, άμμος.

γ) Συχνά το *π* στο σύμπλεγμα *μπι*:

άκαμπτος, άμεμπτος, Πέμπτη, πέμπτος. σύμπτωμα.

ΔΕΥΤΕΡΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ
ΛΕΞΕΙΣ ΚΑΙ ΣΥΛΛΑΒΕΣ

Οι λέξεις

21. Η κάθε λέξη γράφεται χωριστά.

ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ. Γράφονται με μία λέξη:

α) Τα αριθμητικά από το 13 ως το 19:
δεκατρία, δεκατέσσερα, δεκαπέντε, δεκαέξι,
δεκαεπτά, δεκαοκτώ, δεκαεννέα.

β) Οι αντωνυμίες:
καθένας — καθεμιά — καθένα, καθετί, κατιτί,
οποιοσδήποτε, οσοσδήποτε, οτιδήποτε.

γ) Τα άκλιτα:

απαρχής	εντάξει	καλημέρα	μολονότι
απεναντίας	ενώ	καληνύχτα	ολημέρα
απευθείας	εξαιτίας	καλησπέρα	οληνύχτα
αφότου	εξάλλου	καληώρα	ολωσδιόλου
αφού	εξαρχής	καταγής	οπουδήποτε
δηλαδή	εξίσου	κατευθείαν	οπωσδήποτε
διαμιάς	επικεφαλής	κιόλας	προπάντων
ειδάλλως	επιτέλους	μεμιάς	υπόψη
ειδεμής	καθαντό	μολαταύτα	ωστόσο.
ενόσει	καθεξής	μόλο (που)	

δ) Η πρόθεση *σε (σ')* με τη γενική και την αιτιατική του άρθρου:

στον φίλον μου, στον αφρό της θάλασσας, στο πεζούλι της εκκλησιάς κτλ.

Γράφεται όμως χωριστά και με απόστροφο η αντωνυμία σου:
σ' το δίνω, σ' το έστειλα.

Γράφονται με δυο λέξεις:

καλώς όρισες, καλώς τον (την, το), μετά χαράς, τέλος πάντων.

Οι συλλαβές

ό-χι, τρα-γού-δι, α-στέ-ρι, αη-δό-νι, καη-μέ-νος, εί-μαι

22. Κάθε λέξη χωρίζεται, όπως βλέπουμε, σε μικρότερα τμήματα. Το καθένα από αυτά μπορεί να έχει ένα ή περισσότερα σύμφωνα με ένα φωνήεν ή δίφθογγο, ή να έχει ένα μόνο φωνήεν ή δίφθογγο.

Κάθε τέτοιο τμήμα της λέξης λέγεται συλλαβή.

Κατά τον αριθμό των συλλαβών μια λέξη λέγεται:

- α) **μονοσύλλαβη**, όταν αποτελείται από μια συλλαβή:
ναι, φως, μια'
- β) **δισύλλαβη**, όταν αποτελείται από δύο συλλαβές:
παί-ζω'
- γ) **τρισύλλαβη**, όταν αποτελείται από τρεις συλλαβές:
πα-τέ-ρας, τρα-γού-δι'
- δ) **πολυσύλλαβη**, όταν έχει περισσότερες από τρεις συλλαβές:
αυ-λό-γυ-ρος, λα-χα-να-γο-ρά, α-γιο-βα-σι-λιά-τι-κος.

23. Η τελευταία συλλαβή μιας λέξης ονομάζεται **λήγουσα**, η δεύτερη από το τέλος **παραλήγουσα**, η τρίτη από το τέλος **προπαραλήγουσα**. Η πρώτη συλλαβή της λέξης λέγεται **αρχική**.

Στη λέξη *αυ-λό-γυ-ρος* η συλλαβή *-ρος* είναι η λήγουσα, η συλλαβή *-γυ-* παραλήγουσα, η συλλαβή *-λό-* προπαραλήγουσα, η συλλαβή *αυ-* αρχική.

Συλλαβισμός

24. Όταν γράφουμε, παρουσιάζεται συχνά η ανάγκη να αλλάξουμε γραμμή χωρίς να έχει τελειώσει μια λέξη. Είμαστε τότε υποχρεωμένοι να χωρίσουμε τη λέξη στα δύο.

Θα τη χωρίσουμε όχι όπου τύχει, αλλά εκεί που τελειώνει μια συλλαβή. Γι' αυτό πρέπει να ξέρουμε πώς χωρίζονται οι λέξεις σε συλλαβές.

Το χώρισμα μιας λέξης σε συλλαβές λέγεται συλλαβισμός.

25. Κατά το συλλαβισμό ακολουθούμε τους παρακάτω κανόνες,

1. Ένα σύμφωνο ανάμεσα σε δύο φωνήεντα συλλαβίζεται με το δεύτερο φωνήεν:

έ-χω, κα-λο-σύ-νε-ψε, πα-ρα-κα-λώ, πα-θη-μα-τα.

2. Δύο σύμφωνα ανάμεσα σε δύο φωνήεντα συλλαβίζονται με το δεύτερο φωνήεν, όταν αρχίζει από αυτά τα σύμφωνα ελληνική λέξη:

<i>λά-σπη (σπίθα)</i>	<i>έ-βγαλα (βγαίνω)</i>	<i>κο-φτερός (φτωχός)</i>
<i>έ-θνος (θνητός)</i>	<i>έ-τσι (τσαρούχι)</i>	<i>τζί-τζικας (τζάμι)</i>
<i>όπο-πτος (πτώμι)</i>	<i>Αι-σχύλος (σχολείο)</i>	<i>α-τμός (τμήμα)</i>
<i>ά-φθονος (φθόγγος).</i>		

Αλλιώς, χωρίζονται και το πρώτο σύμφωνο πάει με το προηγούμενο φωνήεν, το δεύτερο με το ακόλουθο:

*θά-ρος, άλ-λος, θάλασ-σα
περ-πατώ, έρ-χομαι
δάφ-νη, βαθ-μός, τάγ-μα.*

3. Τρία ή περισσότερα σύμφωνα ανάμεσα σε δύο φωνήεντα συλλαβίζονται με το ακόλουθο φωνήεν, όταν αρχίζει ελληνική λέξη τουλάχιστον από τα δύο πρώτα από αυτά:

*ά-στῖο (στῖώνω), ε-χθρός (χθεσινός), σφιρί-χτρα (χτένι),
αι-σχρός (σχέδιο).*

Αλλιώς, χωρίζονται και το πρώτο σύμφωνο πάει με το προηγούμενο φωνήεν, τα άλλα με το ακόλουθο:

άν-θρωπος, νεοαν-τζιά, εκ-στρατεία, παν-στρατιά.

4. Τα δίψηφα *μπ, ντ, γκ* δε χωρίζονται στο συλλαβισμό:

μπου-μπούκι, α-μπέλι, ντα-ντά, πέ-ντε, μπα-γκέτα, μου-γκριζώ.

5. Οι σύνθετες λέξεις ακολουθούν κατά το συλλαβισμό τους ίδιους κανόνες:

προ-σέχω, υ-πεύθυνος, εί-σοδος, πα-ρα-κούω.

6. Τα δίψηφα φωνήεντα, οι δίφθογοι, οι καταχρηστικοί δίφθογοι και οι συνδυασμοί *αι* και *ευ* κατά το συλλαβισμό λογαριάζονται σαν ένα φωνήεν:

αι-μα, νε-ράι-δα, ί-πια-στος, ναύ-της.

ΤΡΙΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΤΟΝΟΙ

Οι τόνοι

παιδί, γράφω, άνθρωπος, σιδηρόδρομος, μήλο, ναύτες

26. 1. Σε κάθε λέξη που έχει δύο τουλάχιστον συλλαβές μία συλλαβή προφέρεται δυνατώτερα από τις άλλες, **τονίζετ αι**.

Πάνω στο φωνήεν της συλλαβής που προφέρεται πιο δυνατά σημειώνουμε ένα σημάδι, που λέγεται **τόνος**. Ως τονικό σημάδι χρησιμοποιείται η οξεία (') :

κήπος, γερός, αγαπούμε.

2. Σε μια λέξη μπορεί να τονιστεί μόνο μια από τις τρεις τελευταίες συλλαβές :

λέμε, έλεγαν, ξαναλέγαμε.

27. Στις λέξεις που κλίνονται ο τόνος δε μένει πάντα στην ίδια συλλαβή:

*ο άγγελος — τού αγγέλου — τον άγγελο,
η μοίρα — οι μοίρες — των μοιρών — τις μοίρες,
δένω — έδενω — θα δεθώ.*

Ο τόνος της ενικής ονομαστικής στα ουσιαστικά (*ο άγγελος*), της ενικής ονομαστικής του αρσενικού στα επίθετα (*ο ωραίος*) και του πρώτου ενικού προσώπου στον ενεστώτα της οριστικής στα ρήματα (*δένω*) λέγεται **βασικός τόνος**.

Σημείωση. Τα παλιότερα χρόνια χρησιμοποιούσαν στη γραφή τρία τονικά σημάδια (οξεΐα ' , βαρεία ` και περισπωμένη ~) καθώς και δύο πνεύματα (δασεία και ψιλή '). Αντί για όλα αυτά χρησιμοποιούμε σήμερα μόνο την οξεΐα, σύμφωνα με τους ακόλουθους κανόνες :

28. Κανόνες του μονοτονικού συστήματος

1. Τονικό σημάδι παίρνει κάθε λέξη που έχει δύο ή περισσότερες συλλαβές. Αυτό ισχύει και στην περίπτωση που η λέξη παρουσιάζεται ως μονοσύλλαβη ύστερα από έκθλιψη ή αποκοπή, όχι όμως και όταν έχει χάσει το τονισμένο φωνήεν από αφαίρεση.

- Παίρνουν τονικό σημάδι λέξεις που παρουσιάζονται ως μονοσύλλαβες ύστερα από έκθλιψη, π.χ. *λίγ' απ' όλα, πάντ' ανοιχτά, είν' ανάγκη, ήρθ' εκείνος, μήτ' εσύ μήτ' εγώ* κτλ., ή αποκοπή, π.χ. *φέρ' το, κόψ' τους, άσ' τον* κτλ.
- Ένας ρηματικός τύπος που έμεινε άτονος από αφαίρεση δεν ανεβάζει το τονικό σημάδι στην προηγούμενη λέξη, π.χ. *μου 'φερε, τα 'δειξε, να 'λεγε, θα 'θελα, που 'ναι (αλλά πού 'ναι;), μου 'πε* κτλ.

2. Οι μονοσύλλαβες λέξεις δεν παίρνουν τονικό σημάδι.

- Θεωρούνται μονοσύλλαβοι και μένουν άτονοι οι συνιζήμενοι τύποι (δύο φωνήεντα που προφέρονται μαζί σε μια συλλαβή), π.χ. *μια, για, γεια, πια, πιο, ποιος-ποια-ποιο, γιος, νιος, (να) πιω* κ.ά. Προσοχή στη διαφορά: *μια-μία, δυο-δύο, ποιον-(το) ποιόν, το βιος-ο βίος* (Βλ. και καταχρηστικοί δίφθογγοι § 17 και συνίζηση § 39).
- Μια μονοσύλλαβη προστακτική, ακόμα κι όταν ακολουθείται από δύο εγκλιτικά, δεν παίρνει τονικό σημάδι, π.χ. *πες μου το, δες του τα, βρες τους την, φα του τα* κτλ.

Εξαιρούνται και παίρνουν τονικό σημάδι :

- (α) ο διαζευκτικός σύνδεσμος *ή*,
π.χ. *'Η η 'Αννα ή η Μαρία*

(β) τα ερωτηματικά *πού* και *πώς*.

- Τα *πού* και *πώς* παίρνουν τονικό σημάδι είτε βρίσκονται σε ευθεία ερώτηση είτε σε πλάγια, π.χ.

Πού πήγες; Δε μας είπες πού πήγες.

Πώς σε λένε; Μας είπε πώς τον λένε.

(Επίσης παίρνουν τονικό σημάδι τα *πού* και *πώς* σε περιπτώσεις όπως οι ακόλουθες :

πού να σου τα λέω,

από πού κι ως πού,

πού και πού,

αραιά και πού.

—Τους έστειλες το γράμμα; Πώς!

Πώς βαριέμαι!

Κοιτάζω πώς και πώς να τα βολέψω.)

- Τα *που* και *πως* δεν παίρνουν τονικό σημάδι όταν δεν είναι ερωτηματικά (όταν το *που* είναι επίρρημα, αντωνυμία, σύνδεσμος· το *πως* σύνδεσμος), π.χ.

Αυτό που σου είπα.

Μας είπε πως τον λένε Βασίλη.

(γ) οι αδύνατοι τύποι των προσωπικών αντωνυμιών (*μου, σου, του, της, τον, την, το, μας, σας, τους, τα*), όταν στην ανάγκη υπάρχει περίπτωση να θεωρηθούν εγκλιτικές,

π.χ. *ο πατέρας μού είπε* (= ο πατέρας είπε σ' εμένα) ενώ *ο πατέρας μου είπε* (= ο δικός μου πατέρας είπε)· *η δασκάλα μάς τα έδωσε* (= η δασκάλα τα έδωσε σ' εμάς) ενώ *η δασκάλα μας τα έδωσε* (= η δική μας δασκάλα τα έδωσε).

Αλλά όταν οι αδύνατοι τύποι των προσωπικών αντωνυμιών (*μου, σου, του* κτλ.) δεν υπάρχει περίπτωση να μπερδευτούν με τα ομόηχά τους εγκλιτικά, δεν παίρνουν τονικό σημάδι, π.χ.

γιατί μας τα λες αυτά;

τι μας έστειλες;

όταν μας τα έστειλες,

η δασκάλα που μας έστειλαν,

η δασκάλα που θα μας στείλουν,

μας έστειλαν μια δασκάλα κτλ.

(δ) οι μονοσύλλαβες λέξεις, όταν συμπροφέρονται με τους ρηματικούς τύπους *μπω, βγω, βρω, 'ρθω*, σε όλα τα πρόσωπα και τους αριθμούς, και δέχονται τον τόνο τους,

π.χ. *θά μπω* (προφέρουμε δυνατώτερα το *θα*) ενώ *θα μπω* (προφέρουμε δυνατώτερα το *μπω*), *θά μπεις - θα μπεις* κτλ.,
νά βγω - να βγω,
θά 'ρθω - θα 'ρθω,
θα τού 'ρθει - θα του 'ρθει,
να τά βρει - να τα βρει κτλ.

3. Ο τόνος του εγκλιτικού ο οποίος ακούγεται στη λήγουσα των προπαροξύτωνων λέξεων σημειώνεται,

π.χ. *ο πρόεδρος μας*,
χάρισμά σου,
άφησέ του το κτλ.

Το ίδιο γίνεται στο πρώτο από δύο εγκλιτικά, όταν προηγείται παροξύτονη προστακτική,

π.χ. *δώσε μου το*,
φέρε μάς τους κτλ.

29. Ονομασία των λέξεων από τον τόνο τους

Μια λέξη λέγεται :

- α) **οξύτονη**, όταν τονίζεται στη λήγουσα :
εμπρός, γιατί, τα μικρά παιδιά.
- β) **παροξύτονη**, όταν τονίζεται στην παραλήγουσα :
τρέχα, ταχιδόμος.
- γ) **προπαροξύτονη**, όταν τονίζεται στην προπαραλήγουσα :
άνθρωπος, γυμναστήριο.

Εγκλιτικές λέξεις

Το βιβλίο μου. Το τετράδιό σου

30. Στα παραδείγματα αυτά οι λέξεις *μου, σου* προφέρονται τόσο στενά ενωμένες με την προηγούμενη λέξη, που ο τόνος τους ή δεν

ακούεται (*το βιβλίο μου*) ή ακούεται ως δεύτερος τόνος στη λήγουσα της προηγούμενης λέξης (*το τετράδιό σου*).

Οι μονοσύλλαβες λέξεις που χάνουν τον τόνο τους ή που τον ανεβάζουν στη λήγουσα της προηγούμενης λέξης λέγονται *εγκλιτικές*.

Οι συχνότερες εγκλιτικές λέξεις είναι οι μονοσύλλαβοι τύποι της προσωπικής αντωνυμίας *μου με μας, σου σε σας, τος τον τοι τη τες* κτλ.

31. Ο τόνος του εγκλιτικού:

1. μεταφέρεται:

α) στη λήγουσα της προηγούμενης λέξης, όταν αυτή τονίζεται στην προπαραλήγουσα:

ο πρόεδρος μας (σας, τους).

β) στην προηγούμενη λέξη, όταν είναι κι αυτή εγκλιτική και η πριν από αυτήν είναι παροξύτονη:

φέρε μού το, δώσε μάς το.

2. αποβάλλεται, όταν η προηγούμενη λέξη τονίζεται στη λήγουσα ή στην παραλήγουσα:

το φως μας, η χαρά μου, να τους, τα δώρα του, οι φίλοι σας.

32. Θέση του τονικού σημείου

Το τονικό σημάδι σημειώνεται:

(α) Πάνω στο τονιζόμενο μικρογράμματο φωνήεν: *εγώ, τιμώ.*

(β) Εμπρός κι επάνω στο τονιζόμενο κεφαλαίο φωνήεν: *'Αβδηρα, 'Εβρος, 'Ηφαιστος.*

(γ) Πάνω στο φωνήεν της διφθόγγου που προφέρεται δυνατώτερα: *νεράιδα.*

(δ) Πάνω στο δεύτερο φωνήεν του δίψηφου φωνήεντος, συνδυασμού *αν και εν και καταχρηστικής διφθόγγου: πούλησα, είμαι' αύριο, εύλογος' πιάνω, μοιάζω.*

ΤΕΤΑΡΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ
ΑΛΛΑ ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΗΜΕΙΑ —
ΣΤΙΞΗ — ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

Άλλα ορθογραφικά σημεία

33. Εκτός από το τονικό σημάδι μεταχειριζόμαστε γράφοντας και μερικά άλλα ορθογραφικά σημεία.

Τα σημεία αυτά είναι:

1. **Η απόστροφος (')**. Πότε σημειώνεται, θα το δούμε όταν εξετάσουμε την έκθλιψη, την αφαίρεση και την αποκοπή.

2. **Η υποδιαστολή (,)**. Σημειώνεται στην αναφορική αντωνυμία *ό,τι* για να την ξεχωρίσει από τον ειδικό σύνδεσμο *ότι*:

Ό,τι και να πεις έχεις δίκιο.

Έλεγε ό,τι αισθανόταν.

Αλλά: *Έλεγε πάντα ότι θά 'ρθει, μα δε φάνηκε.*

Η υποδιαστολή σημειώνεται και στους δεκαδικούς αριθμούς για να ξεχωρίσει τις ακέραιες μονάδες από τις δεκαδικές: *0,15· 15,3568.*

3. **Τα διαλυτικά (··)**. Σημειώνονται πάνω από το *ι* ή το *υ* για να δείξουμε ότι το *ι* ή το *υ* πρέπει να τα προφέρουμε χωριστά από το προηγούμενο φωνήεν *α, ε, ο, υ*:

παιδί — χαϊδεύω, θελος — θεϊκός,

ομόνοια — εννοϊκός, βοϊδάκι, νιοθετώ — νυϊκός,

αίγιο — πραιντικός, πλευρό — ξεύφαινω.

Δέ σημειώνουμε τα διαλυτικά:

α) όταν το προηγούμενο φωνήεν παίρνει τόνο:

νεράιδα, πλάι (αλλά πλαϊνός), κοροΐδεψα (αλλά κοροΐδεύω).

β) όταν δεν έχουμε δίψηφο φωνήεν:

διωλιστήριο, Πομπηία, προΐ, Μουσής.

4. Το ενωτικό (-). Σημειώνουμε το ενωτικό:

- α) στο τέλος της σειράς, όταν δε χωρεί η λέξη ολόκληρη και-πρέπει να την κόψουμε και να τη χωρίσουμε: *μαλ - λιά*.
- β) ύστερα από τις λέξεις *Αγια-*, *Αϊ-*, *γερο-*, *γρια-*, *θεια-*, *κυρα-*, *μαστρο-*, *μπαρμπα-*, *παπα-*, που πηγαίνουν μαζί με κύριο όνομα: *Αγια - Σοφιά, του Αϊ - Λια, της κυρα - Ρίγης, ο παπα - Δημήτρης*. Οι λέξεις αυτές δεν έχουν δικό τους τόνο.

Προφορά και στίξη

34. Όταν μιλούμε, σταματούμε κάθε τόσο, άλλοτε λιγότερο και άλλοτε περισσότερο, γιατί το θέλει το νόημα ή για να πάρουμε αναπνοή. Άλλοτε πάλι ανεβοκατεβάζουμε τη φωνή μας για να ρωτήσουμε, να δείξουμε την απορία μας, τη χαρά μας ή να εκφράσουμε ό,τι άλλο αισθανόμαστε.

Είναι βέβαια αδύνατο με το γράψιμο να παραστήσουμε αυτό που δείχνει η φωνή μας. Μεταχειριζόμαστε όμως μερικά σημαδάκια, που μας δείχνουν πού πρέπει να σταματήσουμε και πόσο κάθε φορά, και πώς να χρωματίσουμε τη φωνή μας. Αν έλειπαν αυτά, θα ήταν δύσκολο να καταλάβουμε το νόημα διαβάζοντας. Τα σημαδάκια αυτά τα ονομάζουμε **σημεία της στίξης**.

Τα σημεία της στίξης

35. Τα συχνότερα σημεία της στίξης είναι η **τελεία (.)**, η **άνω τελεία (·)**, το **κόμμα (,)**, το **ερωτηματικό (;)** και το **θαυμαστικό (!)**.

Λιγότερο συχνά μεταχειριζόμαστε τη **διπλή τελεία (:)**, την **παρένθεση ()**, τα **αποσιωπητικά (. . .)**, την **παύλα (—)**, τη **διπλή παύλα (— —)**, τα **εισαγωγικά (« »)**.

1. **Τελεία (.)**. Τελεία σημειώνουμε στο τέλος μιας φράσης που έχει ακέραιο νόημα. Με την τελεία δείχνουμε ότι πρέπει να σταματήσει λίγο η φωνή:

Ο ήλιος βασίλεψε.

Την Κυριακή θα πάμε εκδρομή στη θάλασσα.

ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ. Ύστερα από τελεία αρχίζουμε με κεφαλαίο.

2. **Άνω τελεία (·)**. Άνω τελεία σημειώνουμε, όταν θέλουμε να δείξουμε μικρότερο σταμάτημα παρά με την τελεία και μεγαλύτερο παρά με το κόμμα:

Αυτός δεν ήταν άνθρωπος· ήταν θεός, δούλος, του βοινοῦ στοιχειό.

3. **Κόμμα (,)**. Είναι το πιο συχνό σημείο της στίξης. Το σημειώνουμε για να δείξουμε πολύ μικρό σταμάτημα της φωνής.

Με το κόμμα χωρίζουμε:

α) λέξεις ασύνδετες, που ανήκουν στο ίδιο μέρος του λόγου:

Μας πρόσφερε φορέ, σύκα, πορτοκάλια, κρασί.

Άτες, προχτές, αντιπροχτές έβρεχε αζατάπαντα.

β) την κλητική:

Άνοιξε, μάνα μου γλυκιά, την άφθαρη αγκαλιά σου.

γ) προτάσεις όμοιες ασύνδετες:

Βγήκαμε από το σχολείο, πήραμε το δρόμο και σε λίγο φτάσαμε στην πλατεία.

δ) δευτερεύουσες προτάσεις από τις κύριες:

Λεν πρέπει να ξεκινήσουμε, γιατί ο καιρός άρχισε να χαλά.

Αν θέλεις, έλα.

Όταν χάθηκε ο πατέρας, φρόντισε για όλα ο θεός μας.

Σαν τον φοβάσαι τον γκρεμό, έλ' απ' το μονοπάτι.

Δε χωρίζεται με κόμμα η ειδική, η πλάγια ερωτηματική και η διστακτική πρόταση: *Έγραψε πως θα έρθει. Λε μου είπες αν γίνεις ο πατέρας. Φοβούμαι μήπως βραχείς.*

4. **Ερωτηματικό (;)**. Το ερωτηματικό το σημειώνουμε στο τέλος μιας ερωτηματικής φράσης:

Τι γίνεσαι;

Πού πήγες;

Γιατί δε με περιμένεις;

5. **Θαυμαστικό (!)**. Σημειώνεται ύστερα από τα επιφωνήματα και ύστερα από κάθε φράση που εκφράζει θαυμασμό, χαρά, ελπίδα, πόνο, φόβο, προσταγή κτλ.

Τι λαμπρός άνθρωπος!

Ζήτω! Μακάρι!

*Αχ! Όχι! Όχι!
Ντροπή! Αλτ! Στάσου!*

ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ. --- Ύστερα από ερωτηματικό ή θαυμαστικό αρχίζουμε με κεφαλαίο:

*Πού πήγες; Τι είδες στα ταξίδια σου;
Τι όμορφη ιστορία! Με πόση ευχαρίστηση την ακούει κανείς!*
Συνεχίζουμε με μικρό γράμμα, όταν η φράση συνεχίζεται:
*«Πού είσαι;» ρώτησε άξαφνα.
Ζήτη! φώναξαν όλα τα παιδιά.*

6. Διπλή τελεία (:). Τη σημειώνουμε:

α) εμπρός από τα λόγια που αναφέρονται κατά λέξη:

Ο Χριστός είπε: «Αγαπάτε αλλήλους».

β) όταν κάνουμε απαρίθμηση ή δίνουμε μια εξήγηση ή το αποτέλεσμα:

*Τα μεγαλύτερα ελληνικά νησιά είναι: η Κέπος, η Κρήτη, η Εύβοια.
Κάθισε στο τραπέζι όλη η οικογένεια: ο παππούς, ο πατέρας, η μητέρα, τ' αδέρφια μου.
Δεν εδούλεψε ποτέ του. Και το αποτέλεσμα: δεν έκαμε καμιά προκοπή.*

7. Παρένθεση (). Μέσα στην παρένθεση κλείνουμε μια λέξη ή μια φράση που εξηγεί ή συμπληρώνει τα λεγόμενα:

Η βάρκα (ακόμα τρέμω που το θυμούμαι) χτύπησε ξαφνικά στην ξέρα.

Στους βαλκανικούς πολέμους (1912 - 13) λευτερώθηκαν η Μακεδονία, η Ήπειρος και πολλά νησιά.

8. Αποσιωπητικά (...). Με τα αποσιωπητικά δείχνουμε πως η φράση έμεινε ατελείωτη, γιατί δε θέλουμε να την αποτελειώσουμε ή γιατί είμαστε συγκινημένοι:

Θέλω να σου ζητήσω να... μα καλύτερα άλλη φορά, όταν ξανα-συναντηθούμε.

Πρόσεξε, μην το ξανακάνεις αυτό, γιατί...

Τι θανμάσιες μέρες! ...

9. **Παύλα** (—). Σημειώνουμε την παύλα στο διάλογο για να δείξουμε ότι αλλάζει το πρόσωπο που μιλάει:

— Πότε θά 'ρθεις;

— *Αύριο.*

— *Θα σε περιμένω.*

10. **Διπλή παύλα** (— —). Κάποτε μεταχειριζόμαστε δύο παύλες για να κλείσουμε μέσα τους μια φράση ή μέρος της, όπως γίνεται και με την παρένθεση:

Ο πατέρας μου —μόρο το κόμα που τον ετύλιξε— δεν είχε σκοπό να με κάνει ναυτικό.

11. **Εισαγωγικά** (« »). Μέσα σε εισαγωγικά κλείνουμε τα λόγια ενός άλλου ή μια λέξη του, όταν τα αναφέρουμε όπως ακριβώς τα είπε. Πριν από τα εισαγωγικά σημειώνουμε τότε διπλή τελεία:

Τα εγγόνια έλεγαν στον παππού: «Πες μας, παππού, πάλι το παρωμένο της Γοργόνας».

'Οποίος άκουε τ' όνομά του φώναζε: «παρών».

Συντομογραφίες

36. Μερικές συχνές λέξεις γράφονται για συντομία κομμένες. Οι γραφές αυτές λέγονται **συντομογραφίες**. Οι πιο συνηθισμένες είναι οι ακόλουθες:

άγ.	άγιος	κ.κ.	κύριοι ή κυρίες (όχι
Αγ. Γρ.	Αγία Γραφή		κύριοι κύριοι)
αρ.	αριθμός	Κος, Κι	Κύριος, Κυρία
βλ.	βλέπε	κτλ.	και τα λοιπά
γραμμ.	γραμμάρια	κυβ.	κυβικά
Δδα	δεσποινίδα	λ.χ.	λόγου χάρη
δηλ.	δηλαδή	μ.	μέτρα
δρχ.	δραχμές	Μ. Ασία	Μικρά Ασία (Μικρασία)
εκ.	εκατοστό	μίλ.	μίλια
κ.	κύριος, κυρία	μ.μ.	μετά το μεσημέρι
κ.ά.	και άλλα	μ.Χ.	μετά Χριστόν
Κ.Δ.	Καινή Διαθήκη		

πβ. ή πββ.	παράβαλε
Π. 1.	Παλαιά Διαθήκη
π.μ.	πριν από το μεσημέρι
π.χ.	παραδείγματος χάρι
π.Χ.	πρω Χριστού
σ.	σελίδα
σημ.	σημείωση
στρ.	στρέμματα
τετρ.	τετραγωνικός
τόν.	τόνοι (μονάδα βάρους)
τ.μ.	τετραγωνικά μέτρα
ΥΓ.	υστερόγραφο
χιγ.	χιλιόγραμμα
χιλ.	χιλιάδες
χιμ.	χιλιόμετρα

Για τους ανέμους	
A	ανατολικός
B	βόρειος
Δ	δυτικός
N	νότιος
Β.Δ	βορειοανατολικός
Β.Δ	βορειοδυτικός
Ν.Δ	νοτιοανατολικός
Ν.Δ	νοτιοδυτικός

Για τους μήνες

*Ιαν., Φεβρ., Μάρτ., Απρ., Ιούν.,
 Ιούλ., Αύγ., Σεπτ., Οκτ.,
 Νοέμβρ., Δεκ.*

ΠΕΜΠΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΑΘΗ ΦΘΟΓΓΩΝ

37. Λέμε ή γράφουμε:

Δύο, αλλά και δυο.

Δε χρωστικό, αλλά και δε χρωστό.

Ύστερα από το μάθημα, αλλά και ύστερ' απ' το μάθημα.

Πού είναι ο Γιώργος; αλλά και πού 'ναι ο Γιώργος;

Όλο έκλαιε, αλλά και όλο έκλαιγε.

Λέγω, αλλά και λέω.

Η κορυφή του βουνού, αλλά και η κορυφή του βουνού.

Όπως βλέπουμε, μερικές λέξεις δε λέγονται πάντοτε στο συνη-

θισμένο τους τύπο· κάποιοι φθόγγοι τους χάνονται ή αλλάζουν, παρουσιάζουν διάφορα πάθη.

Βλέπουμε ακόμη ότι τα πάθη αυτά συμβαίνουν, όταν παρουσιάζονται κοντά κοντά δυο φωνήεντα που ανήκουν σε δυο γειτονικές συλλαβές μέσα στην ίδια λέξη (θύο—δυο) ή πιο συχνά ανάμεσα σε δυο λέξεις (ύστερα από—ύστερ' από).

Αυτή η συνάντηση των φωνηέντων λέγεται **χασμωδία**.

Πολλά από τα πάθη των φθόγγων συμβαίνουν για να αποφύγουμε τη χασμωδία.

Θα εξετάσουμε τα κυριότερα πάθη.

ΠΑΘΗ ΦΩΝΗΕΝΤΩΝ

38. Τα κύρια πάθη των φωνηέντων είναι η **συνίζηση**, η **συναίρεση**, η **έκθλιψη**, η **αφαίρεση**, η **συγκοπή** και η **αποκοπή**. Από αυτά μόνο η έκθλιψη χρησιμοποιείται κάποτε στον επιστημονικό λόγο. Τα άλλα παρουσιάζονται συχνά στη λογοτεχνική γλώσσα, ιδιαίτερα στην ποίηση, και στον προφορικό λόγο.

Συνίζηση

39. Η λέξη *βοήθεια* λέγεται και *βοήθεια* σε τρεις συλλαβές, το *δύο* λέγεται και *δυο* σε μια συλλαβή.

Σε πολλές λέξεις, όταν ακολουθεί φωνήεν ύστερα από το φθόγγο *ι* (*η, υ, ει, οι*) ή το φθόγγο *ε* (*αι*), τα δύο φωνήεντα μπορούν να προφέρονται μαζί σε μια συλλαβή. Λέμε τότε πως στις λέξεις αυτές έγινε **συνίζηση**.

Ο φθόγγος *ε* (*ε* ή *αι*), όταν παθαίνει συνίζηση με το ακόλουθο φωνήεν, προφέρεται και γράφεται *ι*:

γενεά — *γενιά*, *ενεά* — *ενιά*, *παλαιά* — *παλιά*.

Πολλές λέξεις λέγονται μόνο με συνίληψη: *αδειάζω, άδειος, ήλιος, κάποιος, όποιος, ποιος, τέτοιος* κτλ.

Συναίρεση

ακούουν — ακούν, δεκαέξι — δεκάξι

40. Στις λέξεις αυτές τα δύο γειτονικά φωνήεντα *ουου, αε*, ενώθηκαν σε ένα.

Η ένωση δυο γειτονικών φωνηέντων μέσα στην ίδια λέξη σε ένα φωνήεν λέγεται **συναίρεση**.

Όταν τα γειτονικά φωνήεντα είναι όμοια, συναίρουνται σε ένα όμοιο φωνήεν: *ακούουν — ακούν, λέ(γ)ετε — λέτε*. Όταν τα γειτονικά φωνήεντα είναι διαφορετικά, απομένει το πιο δυνατό. Πιο δυνατό είναι το *α* και ακολουθούν με τη σειρά οι φθόγγοι *ο, ου, ε, ι*:

δεν καλοακούω — δεν καλακούω, ακούεις — ακούς, ακούετε — ακούτε.

Έτσι το *δεκαέξι* γίνεται *δεκάξι*, το *Νικόλαος* — *Νικόλας*, *παραιπίες* — *παράπιες*, *Θεόδωρος* — *Θόδωρος*, *τρώ(γ)ετε* — *τρώτε*.

Έκθλιψη

του ουρανού — τ' ουρανού

θα ακούσετε — θ' ακούσετε

τα άλλα — τ' άλλα

από όλους — απ' όλους

41. Τα άρθρα *του, τα*, το *θα* και η πρόθεση *από* έχασαν στα παραπάνω παραδείγματα το τελικό τους φωνήεν, γιατί βρέθηκαν εμπρός σε λέξεις που αρχίζουν από φωνήεν.

Όταν μια λέξη τελειώνει σε φωνήεν και η ακόλουθη αρχίζει από φωνήεν, συχνά χάνεται το τελικό φωνήεν της προηγούμενης. Το φαινόμενο αυτό λέγεται **έκθλιψη**.

Στη θέση του φωνήεντος που έπαθε έκθλιψη σημειώνουμε την απόστροφο (').

Παθαίνουν συνήθως έκθλιψη εμπρός σε όμοια φωνήεντα (συνηθέστερα στον προφορικό και ποιητικό λόγο):

α) Τα άρθρα *το, του, τα*: *τ' ωραίο παιδί, τ' ουρανού, τ' άλλα.*

β) Τα μόρια *θα, να*: *θ' ανεβείτε, ν' αρχίσετε.*

γ) Οι αντωνυμίες: *με, σε, το, τα*:

με έδειρε — μ' έδειρε,

το σνειρεύτηκες — τ' σνειρεύτηκες,

τα άφησε — τ' άφησε.

δ) Οι προθέσεις *από, με, σε, για*:

απ' όλους, μ' εμένα, σ' εμένα, γι' αλλού.

Κάποτε οι προθέσεις *σε, από, παρά* παθαίνουν έκθλιψη και εμπρός σε διαφορετικό φωνήεν: *σ' αυτόν, απ' άκρη σ' άκρη; παρ' όλο πού.*

Ο σύνδεσμος και μπορεί να γραφτεί εμπρός από φωνήεν *κι* (χωρίς απόστροφο): *κι άλλος, κι όμως, κι έπειτα, κι ύστερα.*

Αφαίρεση

πού είναι; — που 'ναι;

εσύ είσαι — εσύ 'σαι

μου έφερε — μου 'φερε

θα έχει — θα 'χει

42. Στα παραδείγματα αυτά η δεύτερη λέξη έχασε το αρχικό φωνήεν ή το δίψηφο.

Όταν μια λέξη τελειώνει σε φωνήεν και η ακόλουθη αρχίζει από φωνήεν, χάνεται κάποτε το αρχικό φωνήεν της ακόλουθης λέξης. Το φαινόμενο αυτό λέγεται **αφαίρεση**.

Στη θέση του φωνήεντος που χάνεται σημειώνεται απόστροφος.

Αφαίρεση παθαίνουν τύποι του ρήματος με τονισμένο συνήθως το αρχικό φωνήεν (*ε*), (*ι*), όταν η προηγούμενη λέξη είναι προσωπική αντωνυμία, το ερωτηματικό *πού*, το αναφορικό *που* και τα μόρια *θα, να*:

μου 'πε, τα 'φερε, που 'κοψε, θα 'μαστε, να 'θθει.

Πρόσεξε τη διαφορά του: *να με, να σε*, όπου έχουμε αντωνυμίες προσωπικές, και του: *να 'μαι, να 'σαι*, όπου έχουμε το ρήμα *είμαι*.

Στο ρόδινο μακρύιο φως, *να με, ανεβαίνω της αυγής*
με σηκωμένα χέρια. (Σικελιανός).

'Ηθελα να 'μαι κι εγώ εκεί.

Συγκοπή

κορυφή—κορφή, σιτάρι--στάρι, φέρετε--φέρετε, κόψετε--κόψτε

43. Σε μερικές λέξεις, όπως βλέπουμε στα παραδείγματα αυτά, χάνεται ένα φωνήεν ανάμεσα σε δυο σύμφωνα. Το φαινόμενο αυτό λέγεται *συγκοπή*.

Αποκοπή

φέρε το -- φέρ' το,
κόψε το -- κόψ' το,
από το σπίτι -- απ' το σπίτι,
μέσα στη θάλασσα -- μες στη θάλασσα

44. Άλλοτε πάλι χάνεται, όπως βλέπουμε, το τελικό φωνήεν μιας λέξης εμπρός από το αρχικό σύμφωνο της ακόλουθης. Το φαινόμενο αυτό λέγεται *αποκοπή*.

Στη θέση του φωνήεντος που αποκόπηκε σημειώνεται απόστροφος.

Μόνο το επίρρημα *μέσα* γράφεται χωρίς απόστροφο και με τελικό *ς*: *μες στη θάλασσα*· όμως πριν από φωνήεν παθαίνει έκθλιψη: *μέσ' από το σπίτι*.

ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ.—Σημειώνεται απόστροφος στην έκθλιψη, στην αφαίρεση και στην αποκοπή:

θ' ακούσετε -- μου 'φερε -- απ' το σπίτι.

Αρχικά φωνήεντα

εβδομάδα — βδομάδα Τσιγγάνος — Λιτσιγγάνος έξαφνα — άξαφνα

45. Πολλές λέξεις παρουσιάζουν στην αρχή τους αλλαγές: α) χάνουν το αρχικό τους φωνήεν, β) παίρνουν ένα φωνήεν στην αρχή και γ) τρέπεται το αρχικό τους φωνήεν σε άλλο:

α) **Αποβολή.** Μερικές λέξεις λέγονται και με το αρχικό τους φωνήεν και χωρίς αυτό. Στις λέξεις που χάνουν το αρχικό τους φωνήεν έχουμε **αποβολή**. Τέτοιες λέξεις είναι:

αγελάδα, αμύγδαλο, εβδομάδα, εμπρός, εξάθερος, εξομολογώ, ερωτώ, ευλογώ, ηγούμενος, ημέρα, υγεία, υπερήφανος κτλ. που λέγονται και γελάδα, βδομάδα, ερωτώ, βλογώ, μέρα, γεια, περήφανος κτλ.

β) **Πρόταξη.** Μερικές λέξεις παίρνουν στην αρχή ένα φωνήεν, συνήθως το α. Το φαινόμενο αυτό λέγεται **πρόταξη** και το πρόσθετο φωνήεν **προτακτικό**:

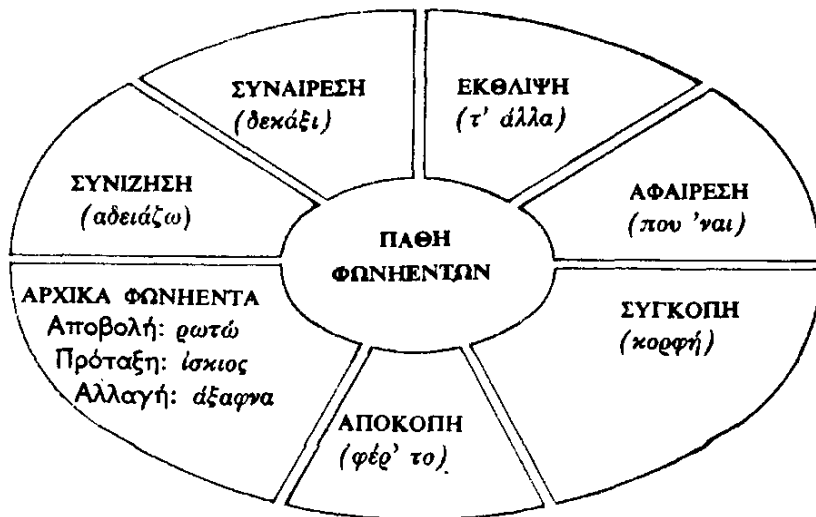
βδέλλα — αβδέλλα, σκιά — ίσκιος.

γ) **Αλλαγή.** Μερικές λέξεις αλλάζουν το αρχικό τους φωνήεν σε ένα άλλο. Το φαινόμενο αυτό λέγεται **αλλαγή**.

Τέτοιες λέξεις που παρουσιάζουν διπλούς τύπους είναι:

έμορφος — όμορφος, έξαφνα — άξαφνα.

ΣΥΝΟΠΤΙΚΟ ΣΧΗΜΑ ΓΙΑ ΤΑ ΠΑΘΗ ΤΩΝ ΦΩΝΗΕΝΤΩΝ

ΠΑΘΗ ΣΥΜΦΩΝΩΝ

46. Αποβολή και ανάπτυξη του γ ανάμεσα σε φωνήεντα.

Σε μερικές λέξεις χάνεται το γ ανάμεσα σε φωνήεντα. Έτσι οι λέξεις παρουσιάζονται με δυο τύπους:

ραγίζω — ρατζω, λέγω — λέω, τρώγω — τρώω.

Σε μερικές πάλι λέξεις αναπτύσσεται ένα γ ευφωνικό ανάμεσα σε δυο φωνήεντα, προπάντων όταν αυτά έχουν την ίδια προφορά:

έκαιε — έκαιγε, έκλαιε — έκλαιγε, καletai — καίγεται.

Το τελικό ν

τον άνθρωπο	—	το θρόνο
τον καιρό	—	το δάσκαλο
την πόλη	—	τη χώρα
δεν έχω	—	δε φοβούμαι
μην τρως	—	μη βιάζεσαι

47. Σε μερικές λέξεις, όπως βλέπουμε στα παραδείγματα, άλλοτε φυλάγεται το τελικό τους ν και άλλοτε χάνεται. Οι λέξεις αυτές είναι το άρθρο τον, την, το αριθμητικό και αόριστο άρθρο έναν, η προσωπική αντωνυμία του τρίτου προσώπου αυτήν, την και τα άκλιτα δεν, μην.

1. Φυλάγουν το τελικό ν, όταν η ακόλουθη λέξη αρχίζει από φωνήεν ή από σύμφωνο στιγμιαίο (κ, π, τ, μπ, ντ, γκ, τσ, τζ) ή διπλό (ξ, ψ):

τον αέρα	μην ακούτε	δεν είδα	
έναν καιρό	δεν μπορώ	μην περάσεις	την πρόφτασα
είδα έναν ξένο	τον τόπο	την ντροπή	αυτήν ήθελα

2. Χάνουν το τελικό ν, όταν η ακόλουθη λέξη αρχίζει από σύμφωνο εξακολουθητικό (γ, β, δ, χ, φ, θ, μ, ν, λ, ρ, σ, ζ):

το γέρο	τη βρούση	δε γράφω	μη δέχεται
τη χαρά	το φόβο	τη φοβήθηκα	ένα λαό
τη μητέρα	τη νίκη	μη ρωτάς	μη σταματάς
τη ζωγραφίζει	αυτή θέλω		

48. Το τελικό ν φυλάγεται πάντοτε στο άρθρο των, στην προσωπική αντωνυμία του τρίτου προσώπου αυτόν, τον, καθώς και στο τροπικό επίρρημα σαν:

*των φίλων μου, των συμμαθητών μου,
αυτόν θέλω, τον βλέπω, φώναξέ τον,
σαν θάλασσα, σαν βαρύ είναι.*

Συμφωνικά συμπλέγματα

*βροχή, χτες, πρωί, στρατιώτης,
άβραστος, άχτιστος, έρχομαι, άστρο*

49. Στις λέξεις αυτές έχουμε δυο ή περισσότερα σύμφωνα το ένα κοντά στο άλλο: βρ, χτ, πρ, στρ, ρχ.

Το συνδυασμό από δύο ή περισσότερα σύμφωνα τον ονομάζουμε **συμφωνικό σύμπλεγμα**.

Συχνά στις ίδιες λέξεις ή στις συγγενικές τους τα συμφωνικά συμπλέγματα παρουσιάζονται διαφορετικά ή απλοποιημένα. Έτσι λέμε:

φτερό, φτερούγα (με φτ) και περίπτερο, πτέρυγα (κτιρίου) (με πτ)
λεφτά (με φτ) και λεπτός, λεπτό (το), λεπτολογώ (με πτ)
σκολειό, σκόλη, ξεσκολί- και σχολείο, σχολή (με σχ)
ζω (με σκ)
πράμα, πραγμάτεια (με μ) και πράγμα, πραγματικός (με γμ)
συχαρία (με χ) και συγχαρητήρια (με γχ)
νύφη, νυφιάτικος (με φ) και νύμφη (θεά), νυμφίος (με μφ)

Σημείωση. Πίνακα των συμφωνικών συμπλεγμάτων βλ. Επίμετρο, σ. 214.

